

FRANSADA 1789 ÖNCESİ EĞİTİM (1)

Yazan : Felix Ponteil

Çeviren : Dr. Saffet Bilhan

Eski rejim döneminde Kilise, öğretim işinde birinci sırayı alır, okuları yönetir, masrafları karşılar. Bu nedenle, Kilise dini uygulamalara önemli bir yer verir. Kilisenin okul görevi, konsil'ler gibi birçok resmi toplantılarda, fırsat düştükçe, teyid edilmiştir. Kral, Kilisenin eğitimde gösterdiği çabadan, Fransız Kilisesi taraftarı olmasından ve onu papalık hükümlerine karşı savunmasından yeteri derecede memnundur.

XVIII. Yüzyılda, Devlet, eğitici görevinin bilincine varmaya başlıyor. Laikleşme hareketi bu alanda sonuçlarını gösteriyor. En baştaki yerini koruyan Eveque'in vazifesi yanında (bir devlet görevlisi olan) Intendant da gittikçe okul hayatına karışıyor. Intendant, illerin ve şehir halkının vekilidir. Bu sıfatı ile atamaları onaylama, öğretmenlere ödemeyi sağlayacak harçların alınmasına müsaade etme, okul binalarının tamirine nezaret etme yetkisi ona ait olup, yeni okulların kurulması ile de çok yakından ilgilendir. Kilise ile doğrudan doğruya çarpışmamak için pek göze çarpmaz, fakat okulların resmileştirilmesi ve merkezileştirilmesine sürekli katkıda bulunur. Bununla beraber yine de Kilise tamamıyla egemendir.

(1) Félix Ponteil, Histoire de l'Enseignement en France, Paris, 1966 adlı kitabın başlangıç kısmından türkçeye çevrilmiştir. Kitabın yazarı Strasbourg Üniversitesi şeref Rektörüdür.

(2) Sayfa dipplerindeki açıklamalar çevirmene aittir.

KİLİSE VE TEMEL ÖĞRETİM

Öğretmen, köy papazının yardımcısıdır. O, her şeyden önce hristiyanlar yetiştirmelidir. Öğretmen, sürekli olarak papazın nezareti altındadır; zira öğretmenin hâl ve gidışı örnek olmalıdır. Kötü ilişkilerden kaçınmalı, kabarelere gitmemeli, çocuklara ibadet yaptırmalı, onlara imanın esaslarını öğretmelidir. Önemli olan şey, öğretmenlerin biliminden ziyade öğrencilerin ayinlere devamını sağlama ve onlara dini öğretimi verebilmeleridir. Böylece Kilise, öğretime öyle dini bir çerçeve veriyorki buna en ücra köşelerde dahi rastlayabiliriz. Kuşkusuz, okullar, yerine ve mevkiine göre çok değişiklik göstermektedirler diyebiliriz. Fakat, nerede olurlarsa olsunlar, okulların hepsi ulaşmak istedikleri aynı amaçtan mülhemdirler : Tanrı ve kral, o ölçüde ki kral Tanrı'nın vekilidir, O'nun yeryüzündeki temsilcisidir.

Bu okullar aynı tarzda dağılmamışlardır. Okullaşmanın çok yaygın olduğu bölgeler vardır, özellikle kuzey yöreleri, Normandie, Alsace, Lorraine, Champagne, Bourgogne, Saintonge, Béarn, yüksek Languedoc, Dauphine. Ülkenin geri kalan kısmında okuma - yazma bilmeyenler çoktur, özellikle batıda, Paris havzasının güneyinde, merkezi Massif'te Provence ve Bretagne'de. Ekseriyetle sadece köy papazı okuma yazma bilir. Olağan olarak, gruplanmış yerleşme bölgelerinin ve köylerin daha çok okulu ve daha çok okullaşan ahaliyi vardır. Halkın küçük çiftliklere dağıldığı ve aralarında her gün bağlantı kurulamayan yerlerde okullar nadirdir. Okuma yazma bilmemezi kapalı muntikalarda, ayrı kalmış yerleşimlerde, dağınık küçük köylerde yaygın durumdadır. Bunun ilginç örneğini, geleceğin Dijon Akademisi ortaya koydu; burada Cote-d'Or ve Haute-Marne vilâyetlerinin yeteri derecede ilkokul öğretmenleri vardı, oysa, dağınık köylerden oluşmuş Saone-et-Loire çok az öğretmene sahipti.

Diğer öğeler bu vakıyı düzeltmektedir : Katolik Kilisesi ile reform geçirmiş Kilisenin girişmiş oldukları dini mücadele, okulun yaygın hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Cévennes yöresinde okulların çok yaygın olması bu nedene dayanır. Katoliklerin resmî okulları yanında, pastörlerin (Protestan papa-

zı) yönettiği okular dikiliyordu. Gerçekten, Kilisenin okul siyaseti Reforme karşı tepki biçiminde kendisini ortaya koyuyor. Zira protestan akımı reforme edilmiş dinin gelişimi için, okulu en önemli araçlardan biri haline getirdi. Protestan mabedleri halkın öğretimi ile çok yakından ilgleniyorlar. Protestan okulları, Nantes Kararnamesi (l'Edit de Nantes) ile kendilerine tanınan yörelerde çoğalıyor. Pastör, genellikle, aynı zamanda okulun öğretmenidir. Bu siyaseti yermek için katolik Kilisesi., Trente konsilinde şu kararı almıştı: İl ve kırsal bölgede, her kilise mabedinde, öğretmeni evêque tarafından seçilmiş olan bir okul olacak, burada fakir çocuklara parasız okuma, yazma, imlâ, müzik ve hesap öğretilecektir. Zaten, Genel Devlet (Etats Generaux) (1). (Klise mensupları, asiller, devletin diğer kuruluşları) temsilcileri küçük okulların açılmasını ve buralara devam edilmesini istemişlerdi.

Bu küçük okulların yaşamasını güvenceye almak için dini hayır kurumları da çoğaldı. Bu okullarda öğretimi, mahalle papazın seçtiği laik bir öğretmen veya papaz kendisi, veyahut yardımcısı yapar. Diğer yanda, öğretici Kilise örgütü (Congrégation enseignante), özellikle kadınlardan oluşan öğretmen topluluğu, gitikçe geliyor. Her bölgenin kendi kongregasyon'u (dini cemaati) vardır, hem yatılılığı, hem de öğretimi sağlar. Bunlar : Ursulines, Fille de la Visitation, Souers de Saint Josephe (Hz. Yûsuf Rahibeleri), Soeurs de la Charité (Hayır sever rahibeler), Soeurs de la Prodivedence (Hamiyet rahibeleri), Soeurs

(1) Etats Generaux : Tüm milleti temsil eden kişilerin katıldığı meclistir. Bu meclis üç sınıftan oluşur : Başta Kilise mensupları (clêrgé), bunları asalet sınıfı izler, sonuncu sınıf ise il temsilcileridir, bunlara üçüncü sınıf ta denir; bu sınıf genellikle burjuvazi'den oluşur. Gerçek anlamda halktan temsilci yoktur. Kilise mensupları diğer iki sınıf üzerinde hukukî üstünlüğe sahip olup, oylamada ayrıcalığı vardı. Hierarşide ikinci mevkide olan asalet sınıfının da dokunulmazlığı ve ayrıcalığı bulunduğu için meclisteki yeri önem taşır. Bu nedenle asalet sınıfı 1789 ihtilâlinin, oylamada karara varmak için oyların, kişinin mensup olduğu sınıfa göre değil, kişi başına göre sayılması görüşüne karşı şiddetle direnmiştir. Klerje ve asalet sınıfının dışında kalan üçüncü varlığı yani halkı temsil ettiği söylenen üçüncü sınıf (le tiers etat) mecliste önemsiz bir yer işgâl ediyordu. Bu konuda bir risale yazan meşhur ihtilâl siyasetçilerinden Sieyè (1748 - 1836) şöyle diyordu : «Nedir le tiers etat (üçüncü sınıf) ? Tüm millet. —Ne idi şimdiye kadar? Hiç.— Ne istiyor? —Bir şey olmak».

de la Doctrine Chretienne (Hristiyan akidesi rahibeleri), Soeurs de la Saint Charles (Aziz Şarl Rahibeleri), bunlara ilâveten, dindar kimselerin derneklerini unutmamak gerekir, bunlar herhangi bir ruhban sınıfının adak yeminini (voeux) yapmamış, fakat kendilerini kızların öğretimine ve hastaların bakımına adanmış olan rahibelerin örgütüdür: Soeurs du Tiers-Ordre de Saint François ve de Saint Dominique Menettes d'Auvergne, Beates du Puy (1)

Erkeklerin oluşturdukları dini cemaat (congrégation) az sayıda olmakla beraber, XVII. yüzyıl sonlarında Jean-Baptist de la Salle tarafından kurulmuş olan hristiyan okulları Kardeşleri (Papazlar) ile büyük başarı sağladılar. Bunların cemiyeti fakir çocuklara parasız eğitim yaptırıyordu. 1789 da Kardeşlerin (cemiyete bağlı papazların) sayısı yediyüz altmış idi. Okulları ve yatılı yurtları, bütün Fransa çapında 31.000 çocuğa sahip idiler.

Nantes Talimatının (L'Edit de Nantes 1685), iptalinden sonra protestan okullarının kapatılmasına karar verildiğinden, bunların yerini katolik okulları alıyor. Katolik okulları dalâletin kökünü kazımış olacaklardır. Nantes kararnamesinin 7. maddesi şöyle diyordu: «Reform yapılmış protestan dinine mensup çocukların eğitimini sürdüren özel okulları yasaklıyoruz.» 1695 tarihli talimat'ın 25. maddesi ise şöyle diyordu: «Küçük köylerin okul yöneticileri, eğitimcileri, bay ve bayan öğretmenlerinin, bunları tensib etme ve soruşturma hakkına sahip olan köy papazları veya diğer din adamları tarafından tensip edilmiş olmaları gerekir; arşövek'ler, evek'ler (2) veya bunlardan sonra gelen Kilise üst kademeleri, gezileri sırasında veya gezi olmayıp başka tür nedenle fırsat olursa, lüzum gördükleri taktirde, öğretmenleri, o bölge çocuklarına öğrettikleri akait konusunda sorguya çekebilirler, inanç ve gidişatlarından tatmin olmazlarsa, onların yerine başkalarını koyabilirler.»

(1) Hristiyanlıkta aziz (Saint) diye nitelendirilen kişiler vardır, bunların azizliğine Kilise teşkilâtı karar verir. Bu azizlerin adına birçok hayır cemiyetleri kurulmuştur. Yukarda adı geçen hayır cemiyetleri rahibeler (Soeurs) tarafından oluşturulmuşlardır. Hristiyanlar rahibelere baci Soeur), papazlara ise peder (Père) veya kardeş (Frère) diye hitab ederler.

(2) Bunlar, papazlar arasındaki hiyerarşik ünvanlardır.

Böylece protestanlara karşı sürdürülen şiddetli düşmanlık katmerleşiyor. İki kat zorunluluk ve iki kat zorlama vardır: bir yandan okul açmaları gereken cemaatler için, bir yandan çocukları, adı geçen okullara devam etme durumunda olmaları nedeniyle kendilerini açığa vurmama hakları olmayacaktır. Okulların harcamalarını sağlamak için, dinde reform görmüş bölgelerin okul işlerliğine gerekli parayı, buranın halkından zorla alıyorlardı.

Kralın 13 Aralık 1698 tarihli tebligatı, okula devam etme zorunluluğunu bütün Fransa'ya teşmil ediyordu: «Emir veriyoruz, bütün babalara, annelere, velilere ve çocukları eğitmekle yükümlü diğer kişilere, ve özellikle, reforme edilmiş olduğu ileri sürülen dine mensup olan anne ve babalara, çocuklarını, 14 yaşına kadar adı geçen okullara ve din derslerine göndersinler, veya, dini ve ahlâki bütün olan öğretmenler tarafından evlerinde okutabilenler böyle yapsın veya çocuklarını kolejlere göndersinler. Emir veriyoruz, bütün köy papazları, kendi dini cemaat bölgesinin (paroisse) çocuklarını eğiten özel kuruluşları, hatta belirlenen okullara gitmeyenlerin eğitimlerini büyük bir özenlikle mürâkabe etsinler». 1724 talimatnâmesi, aynı önerileri, aynı ifadelerle yeniden dile getiriyor ve 14 yaşını geçkin çocukların 20 yaşına kadar, pazar ve bayram günleri derslerini izlemeleri gerektiğini ilâve ediyordu. Kralın savcıları ve yüksek adalet ricali, okula gitmeyen çocukların gerçek durumlarını, her ay saptıyacaktılar, böylece bu çocukların velileri hakkında takibat açılma olanağı olacaktır. İşte XVI. ve XVII. yüzyıl kargaşalığından önceki ortam böyle idi. Küçük okullar ülkenin her yönüne ve hatta kırsal bölgelere dağılmışlardı. Çok nüfuslu dağlık bölgelerde, zıt kutup farklılığı, eğitim ve öğretimin yaygınlaşmasına yardımcı oluyor, Bearn, Briançonnais, Foix yöresinde durum böyledir. Alp yöresi, öğretmenini Proverce'in güney bölgelerinden temin ediyor. Devletçe desteklenen Kilise, reforma karşı olmanın sonucu olarak, durumunu güçlendiriyor.

Erkek çocukların eğitimi değişik tarzda yaygınlaşmışsa da, kız çocukları için çok hafif kalmıştır. Taşra kentlerinde bile daha büyük ölçüde erkeklerin ilkökul öğrenimi yapmalarına karşın kadınlar çok geride kalmışlardır. Lorraine'de örneğin, erkeklerin % 89'u imza atmaya biliyor, elbette imza atmaya bil-

meleri, okuma yazma bildiklerini göstermez, fakat kadınların sadece % 65'i imzasını atmaya biliyor. Bretagne'de bu yüzde, erkekler için % 23.75, kadınlar için % 9.84 tir. Auch'ta genel olarak, evlenme akıtlarını imzalayanların yüzdesi % 22.13 ile % 25.15 arasında değişiyor. Bigorre'in zengin kısımlarında bu nisbet % 42.5'e yükseliyor. Erkek ile kadın arasındaki bu farklı öğrenim açıklığı Roma hukuk anlayışının, kadını erkeğe itaat etmeğe mecbur kılması ve kadının kendisini başarılı olarak, ev işlerine vermesi için kültüre hitiyacı olmadığı varsayımının sonucudur. Dahası Kilise erkek ve kız çocukların birarada eğitim görmelerini yasaklar. Kilise, bölge cemaatının (paroisse) iki okulu (erkek ve kızlar için ayrı, ayrı) yaşatmaya mali gücü yetmediği nedeniyle kızlar için ayrı bir okul yapmaktan vazgeçiyor. Mamafih, bir çok yerlerde kızlar, eğitimleri için, erkek okullarının sınıf öğretmenlerine emanet edilirdi, bu durumda öğretmenin bekâr olmamasına dikkat edilirdi, veya bekâr ise evlenmeğe karar vermiş olması gerekirdi. 1770'te Pau kentinin başpapazı (evêque) şöyle yazıyordu : «Eğer babalar ve aneler, kızlarına, erkek öğretmenlerin okuma - yazma öğretmeleri isteginde bulunurlarsa, bu derslerin kendilerinin huzurunda yapılmasına özen gösterebilirler, eğer, bu kız çocuklar küçük yaşlarda iseler bu konuda müsamahakâr olmaktan çekinmesinler». Gerçeği söylemek gerekirse, bir çok Kilise bölgesi cemaati daha ileri gitti. Bigorre'da yüz erkek okuluna karşın, kırk okula kızlar devam ediyordu, fakat küçük yaşlarda : beş ile dokuz yaş arası. Bazı din adamları, duruma cepheden bakabiliyor, erkek çocuklara ayrı, kız çocuklara ayrı bir okul açmanın mümkün olmadığını anlıyorlardı. Tercih edilebilir bir çözüm : kız çocukların öğretimine kendilerini adıyacak rahibe derneklerini oluşturmaktan ibaretti. Güney-batı bölgesinde genellikle böyle oldu. Kızlar, dini pansiyonlarda eğitiliyordu. Ursuline'ler (1) kız öğretmen sınıfının en önemlisini oluşturdular : Jansenizm'e (2) son derece bağlı, dini propaganda amacına dayalı Yeni Katoliklerin Orthez kız kolejini yönetiyorlar. Pau kentinde, Ursulin'ler tarafından yaşatılan kırk yurt vardır. Notre-Dame Rahibeleri, İnanç Kızları (Filles de la Foi) » alıştırılmış rahibeler».

(1) Ursuline, Ursule azizesine bağlı, 1537'de Angèle de Merici tarafından Brescia'da kurulan rahibelerin dini cemiyetidir.

(2) Jansenius'ün hoggörü ve kaderle ilgili doktrinidir.

Bu sonuncular «Kötü yollara düşmeğe hazır ve bu kötü yolların tehlikesi ile karşı karşıya bulunan fakir kızları, Yetimler manastırında okutuyorlardı. Bölge Parlementsü, 1770'te bunların kendilerine rahibe (religieuse) demelerini yasaklıyor. Kuşkusuz, anne ve babalar, erkek çocukların öğrenimi için gösterdikleri ilgiyi, kız çocuklar için göstermiyorlardı. Her halükârda, halk sınıfından olan kimselerin kız çocuklarına yönelik öğretim, çok az teşvik görmüştür. Buna rağmen, okuma - yazma bilmemezlikten kurtulan kızların sayısı devamlı artmaktadır. Seçkin sınıf kızları ya manastıra devam ediyorlar veya özel öğretmenleri vardır.

Kentlerde veya kırsal bölgelerde olmaları nedeniyle okullar çok değişiktir. Başlangıçta, okullar paralıydı. Fakat fakir çocukların kendi hallerine bırakılmamaları için, öğretmene, ek olarak, parasız bir öğretim yapması kabul ettiriliyor, ancak, öğretmenin parasız öğrencilere, daha aşağı derecede bir öğretim uygulamak için, onları diğer öğrencilerden ayırıyordu. Fakir çocukların serseriliğe terk edilmemeleri için ayrıca ilin başlıca Kilise bölge teşkilâtlarında ve bunların yardımı ile derneklerce yönetilen **hayır-sever okulları**, **fakir okulları** adı ile okullar açılmasına karar verildi. Fakirler bürosunun yönetimine bırakılmış bu okullar Yeni-Papazlar ve Rahibeler sınıfına mensup din adamları tarafından yaşıatılıyor.

İki tür öğretmen vardır: esas anlamda öğretmenler ve yazar-öğretmenler. Birinciler, okuma, yazma, ölçme, ve hesap öğretiyorlar; ikincilerin ticarî bir görevi vardır. Defter tutmayı, aritmetik ve değişik yazma çeşitlerini öğretiyorlar. Her iki tür öğretmen, kend yarıklarını savunmak için, okullar üzerinde yetki sahibi belediyelere bağlı dernekler halinde birleşmişlerdi. Bununla beraber, bazı büyük kentlerde küçük okulların bir bürosu vardır. Lyon'da, en çok yaygın olan okullar **Démia'nın** XVII. yüzyılda kurmuş olduğu okullardır. Kurucusu, okullardan toplumsal bir değer müşahede ediyordu. Okulların bürosu, okulları teftiş eden ve çocuk velilerine yol gösteren bir **evêque** (Papazlık hiyerarşisinde bir ünvan) ve 16 rektör (ilkokul müdürü) den oluşuyordu. Büronun, öğretmenler üzerindeki yetkileri tartışmasızdı. Bunlar **küçük semineri** teşkil ediyordu. Seminerden çıkışlarında, laiklerin ve öğrenciler arasında seçilmiş

tekrarlayıcıların hazır bulunduğu kurumları idare ediyorlardı. Pamuk ve ipek dokumak için bir nevi çıraklık merkezleri biçiminde iş okulları vardı. Kişisel öğretimin yanında, arkadaşlarına dersleri tekrarlayan en iyi öğrenciler tarafından, müşterek ve karşılıklı bir öğrenim gerçekleştiriliyordu. Öğretmenlerin sayısı çok düşüktü, öğrencilerin sayısı ise nüfusa göre zayıf nispette idi: 150.000 nüfusa 4.000 öğrenci. Gelişigüzel alınmış bay ve bayan öğretmenler, bir Kilise adamı, bir latince lâik, ve iki ilkokul öğretmeninden oluşan, yönetmeliklerini 1765'de elde eden bir büronun yönettiği bir kuruluş etrafında birleşiyordu. Bu ilk okul öğretmenlerinin düzeyi, Démi'a'nın Küçük Seminer'lerini bitirenlerle aynı idi. Hâlâ, yazar öğretmenler ve pansiyon öğretmenleri vardı. Çok fakir çocuklar, genel zekât kurumuna bağlı, biri erkek, diğeri kız çocuklara ayrılmış iki yurttta toplanıyorlardı. Burada müşterek yardımlaşma yöntemi uygulanıyordu. Diğer hayır cemiyetleri, küçük kimsesizleri, veya anne ve babaları kötü yolda olanların kızlarını eğitiyorlardı. Burjuvazi, bu çocukları yararsız ve tehlikeli kabul ediyordu. Zira çocuklar değerli bir halk kültürü alıyorlardı: İmlâdan başka, Rahipler (Frères), onlara, dört işlemi, latince yerini alan fransızca, aritmetik uygulamaları, ticarî anlayışlar, resim ve defter tutmayı öğretiyorlardı. Bunların verdikleri öğretim, bu çocukları, ticaret hayatına atılmaya ve sanayiye girmeye hazırlıyor. Küçük okullarla, kolejlerin yanında, Rahiplerin (Fère) öğretimi bir nevi modern ve mesleki öğretimdir. Zira Rahipler (Frères) Kilise adamı hazırlamıyorlar, gayet liberaldirler, yetiştirmek istiyorlar. «Dine olduğu kadar öğrenime de özen gösteriyorlar».

Kırsal bölgelerde öğretmen çok azdır. Öğretmenlik yapmak isteyen gençler, özellikle kentte bir okul arıyorlar. Öğretmen adayları gazeteye ilân veriyorlar. Onları panayırılarda bulup anlaşma yapmak mümkün. Briançonnais'de böyle olur. Öğretmenlerin, mutlaka Kilise dışı adamlar (laik) olmaları gerekmez. Mahalle papazı yardımcısı, biraz ek ücret elde etmek için, ders vermeyi kabul eder. Bu tür Kilise adamları, daha ziyade batıda ve kuzey-doğuda çoğunluktadır. Kızlar için bayan öğretmenler, okul yöneticilerinin kızları, köy papazlarının anneleri veya kız kardeşleri olmadığı taktirde, daha çok rahibeler

veya Tiers - Ordre (1) kızlarıdır. Bu öğretmenlerin sahip oldukları pedagojik fermasyon çok değişti. Rahipler (Frère) en iyi yetişmiş olanlardı, öğrenimlerini yapmış ve pedagojik bir hazırlıktan geçmişlerdi. Diğer erkek din adamları topluluğu (congrégation) için aynı şey denilemez. Kilise adamları (clerc), mahalle papazı yardımcıları (vicaire) herşeyden önce din ve akait eğitimine özen gösteriyorlardı. Laik öğretmenler kraliyet kolejinde öğrenim yaptıkları için, daha ziyade tahsil görmüş kişilerin şehirlerinde bulunuyorlar. Kırsal bölgelerde, öğretmenler ne yetişmiş, ne de yeteneğe sahiptirler.

Öğretmenler sınavdan geçerler mi? Din adamlarının muaf buldukları müsabaka sınavları açıktır. Adaylar, iş yerleri temsilcileri veya loncaların temsilcileri, veya yerel eşraftan veya kırsal bölgelerde köy papazından oluşan bir heyetin önünde imtihan olurlardı. Bazan, adaylarla sınav heyeti arasında, yetersiz diye ileri sürdükleri diğer adaylarla karşılaşmayı reddettikleri için tartışma çıkardı. Sisteron'da Kilise mensubu olan aday, berber adayı ile yarışmayı reddediyor. Evêque (papaz) hakemlik edip üçüncü bir aday seçiyor. Sınavı kazanıp, genel meclis tarafından tayini yapılmış öğretmen, cemaat ile, süresi, bir, iki, üç, altı veya dokuz yıl olarak değişebilen bir mukavele yapıyor. Bu öğretim mukavelesi her iki tarafın görevlerini ve haklarını belirliyor. XVII. yüzyılın sonlarından bu yana, öğretim mukavelesinin yerine getirilmesi bir kâhya (kralın yerel temsilcisi) tarafından mürakabe ediliyor. Şöyleki, sınıf öğretmeni, başpapaz (evêque) dan bir öğretmenlik yetki belgesi ister, zira, bunsuz öğretmenlik yapamaz. Öğretmenin dini bilgisi ölçülür, ahlâki durumu hakkında bir araştırma yapılır. Çoğunlukla, köy papazının vereceği bir tavsiye üzerine başpapaz, öğretmenlik yetki belgesini verir. İşlem, hemen, hemen her yerde aynıdır. Lectaure başpapazı, 1757'de «Bizim yazılı muvafakatimiz olmadan, öğretmenlik yapmayı kesinlikle yasaklıyoruz» emrini veriyor. 1770'de, Auch arşevêk'i şu açıklamayı yapıyor : «Muvafakat verirken aldanmamamız için, öğretmenlik müsaadesi isteyenler, önce çalışmak istedikleri Kilise bölgesinin mahalle papazına müracaat etsinler, bu mahalle papazı, onun hayatı, ahlâki, inancı üzerinde, eskiden bulunduğu yerden tam bilgi

(1) Tiers-Ordre : Rahibelerin oluşturdukları dini bir teşkilâttir.

alacaktır, ancak papaz kendisi onu tanıyorsa bu araştırmaya gerek kalmaz. Papaz elde ettiği bilgileri, özel olarak bize yazacak veya bizim genel temsilcilerimizden biri kanalı ile bize ulaştıracak, biz, gerek mahalle papazının mektubunu, gerek adayın bize sunacağı belgelerden yetkisini inceliyerek, kişinin ahlâkından emin olduktan sonra müvafakatimizi vereceğiz». Maamafih, eski rejimin son dönemlerinde, birçok sınıf öğretmeni, başpapaz (evêque) tarafından onaylanmadı.

Öğretim ister kentlerde, ister kırsal bölgelerde olsun, gayri sihi evlerde yapılırdı. Kentte, halk, okul için daha müsait bir salon temin edebilirdi. Genellikle bir göz sınıf için, bir göz de öğretmenin kalması için, bulunurdu. Bu kadar perişan bir binanın eşyası da basitti: sıralar ve tahtadan masalar. Sınıfın bakımını öğrenciler yapardı. Isıtma işi, ya öğretmen veya şehrin halkı, köylerde ise çocuk velileri tarafından yapılırdı. Öğrenciler, sabahları, koltuklarında bir odun parçası ile okula gelirlerdi. Dağ köylerinde, ısıtma masrafından kurtulmak için dersler ahırda yapılıyor. Her öğrencinin, daha önceleri babalarının kullandığı, kendi kitabı var, zira kitaplar pahalıdır: dini kitaplar, meşhur tarihler, kahramanlık hikâyeleri, bilgi klatvuzu.

Öğrenciler, sabahları saat 7.00 de okula giderler ve dini ayine götürülürler. Saat 10.00 da bir teneffüs olmak üzere saat 11.00 e kadar çalışıyorlar. Öğleden sonra, saat bir veya ikide yeniden mütalâya giriyorlar, saat dört veya beşe kadar. Daha doğrusu, her okulun kendine göre bir çalışma tarzı var, bu, halkla yapılan mukaveleye, din adamlarının kararlarına, dini örgütün nizamına, sınıf öğretmenin hazırlıklarına bağlı idi. Tatiller, Paris'te iki hafta, taşrada ise dört, hatta beş ay sürerdi. Okula başlama velilere bağlı idi. Çocukları üç veya dört yaşında okula gönderirler. İlk Komunionlarından hemen sonra, yanlarında çalıştırmak veya şehirde bir kaç kuruş kazanmaları için işe vermek üzere okuldan alıyorlar. Şehirde okula devam süreklidir, kırsal bölgelerde ise mevsimlere göre değişir. Havanın iyi olduğu mevsimlerde, hayvanları gütmeleri veya tarlada yardım etmeleri için, çocukları okuldan alıyorlar. Yıl içersinde bile odunları kesmek, gübre taşımak gerekir. Brunot'un dediği gibi eski rejim döneminde okullar kış okullarıdır.

Öğretmen kişisel yöntem uyguluyor, öğrenci dersini almak

için öğretmenın önüne gider, bir kaç dakika içinde dersini alır ve yerine döner. Gün boyunca üç, dört defa bu böyle tekrar edilir. Geri kalan zaman içinde öğrenci hiç bir şey yapmaz, canı sıkılır ve rahat durmaz. Bir defa, tatilde evine dönünce, hepsini unuttur. Bu kişisel tarz, devam düzensizliğinin, kitap yokluğunun, pedagojik formasyonu olmayan öğretmenin, sınıfını hazırlamayı bilmemezliğin zorunlu kıldığı bir sistem idi. Maamafih, en iyi ve ilerlemiş öğrencilerin sıralarda arkadaşlarını gözetlemeleri sayesinde öğretim düzenli olmaya başlanıyor. Bunlar, ders gözetimcileri, yardımcı öğretmenler ve ders tekrarlayıcılarıdır. Diğer öğrenciler, süpürmek, mürekkep dağıtmak, pencereleri açmakla görevli idiler. Böylece müşterek yöntem canlanıyor, örneğin, Poitiers okullarında, yazı ve okuma için yardımcı öğretmenler, disiplin için kâhyalar, dindarlık uygulamaları için maiyet rahibi, bir nezaket rahibi ile, okullar iyi düzenlenmişti. Burada söz konusu olan, aynı zamanda, aynı sınıf öğrencilerine aynı öğretimi uygulamaktır. Zira Rahiplerin (Frère) okullarının büyük kalabalığı vardır. Öğrenciler zaman kaybetmiyorlar, ders saatleri azami bir şekilde dolduruluyor. Temel öğretim : ayin, din esasları, kutsal tarih metinleri esasını oluşturur. Fakat dünya işleriyle ilgili program çeşitlidir : okuma, yazı, kırsal bölgelerde basit hesap, gramer, imlâ, aritmetik ve hatta geometri, tarih, coğrafya, bazan, illerde gerçek bir mesleki öğretim vardı.

Öğretim hangi dilden yapılır? Loire'nin kuzeyinde fransızca konuşulur. Ya kırsal bölgelerde ve kenar taşra kentlerinde? Patois ve Dialect yörelerinde, öğretmen yerel dil ile öğretim yapıyor. Fransız halkının büyük bir kısmı, fransızcaı bilmiyor ve milli dil ile bir anlatıma girişemiyor. Kilisenin, bu durumda, kendi davasının muhaliflerinin dili olan fransızcaı yaymak için az kaygılı olduğu sanılıyor.

Çocuk, vücut acıtma cezasına çarptırılıyor. Öğretmen, sınıfı karışık olduğu ölçüde serttir, bu da kişisel öğretimden ileri geliyordu. Eşek başlığı (1) ve öküz kuyruğundan yapılmış kırbaç, öğretmenin disiplin aracı idi. Kuşkusuz, Kilise adamlarının tebliğleri, bu sert cezalara karşı idi. Öğrenci, ne sopa, ne de ayakla dövülmelidir. Rahiplerin (Frères) yönetmeliği, ancak

(1) Eşek başlığı, kâğıttan eşek başı şeklinde yapılmış bir başlıktır. Öğrenciyi utandırmak için başına ceza olarak takılırdı.

istisnai hallerde değnek cezasını öngörüyor. Öğretmen, ne kulak; ne burun ne de saç çekmelidir. Öğretmenlerin sertliği, çocukları okula gitmeye heveslendirmiyordu. Çoğu kez, öğretmene karşı, öğrencilerin birleştiklerini söylemek gerekir, ve öğretmen de onların fena davranışlarından rahatlıkla şikâyet ederdi.

Öğretmenlerin masraflarını cemaatler, dini kuruluşlar sağlar veya Kilisenin bir gelirinden ödenir. Öğretmenler, cemaata yaptıkları sekreterlik işi karşılığı, ilâhi söylemeleri veya çan çalmaları karşılığı ek bir ücret alırlar. Veliler öğretmene hibe bulunurlar, zahire verirler, doyururlar ve sıra ile misafir ederlerdi. Yapılan yardımın miktarı, öğretmenin verdiği, okuma, yazı veya aritmetik gibi derslere göre değişir. Her dersin öğretiminin bir tarifesi olduğu gibi, tümünün ise ayrı bir tarifesi vardı. Çoğu kez, öğretmenin hakkını alması için kapı, kapı dolaşması gerekir. Kentte, genellikle, bütün yıl kendisini okula adıyabilirler. Kırsal bölgelerde, tarlada çalışma gibi, ek gelir peşinden koşmak zorundadır. Bazıları, terzi, demirci, nalbanttır veya kabera işletir, diğerleri; arabacı, ayakkabı tamircisi, peruk yapımcısıdır. Bayan öğretmenler köylü, hemşire veya ebedirler. Öğretmen halkın kâtibidir, il meclisi toplantılarında veya hayırsever loncaların meclislerinde eli kalem tutan odur. Köylerde, bir çok dini görevler icra eder: ilâhi söyleme, mezar kazma, evlenme törenlerinde, cenaze kaldırmada hazır bulunma, ayın sırasında şişeye şarap koyma gibi. Bu gibi öğretim dışı işler ona birazcık kazanç sağlar, netice itibariyle okul ise ikinci derecede bir iş gibi görünüyor. Köylerde, öğretmen, ailelere, meslek kuruluşlarına, loncalara, cemaata, ve Kiliseye bağımlı durumdadır, illerde ve kasabalarda öğretmenin mevkii münakaşa kabul etmez. Öğretmen papazın vekili gibi kabul ediliyor, bu niteliği ile, özel bir mevkii vardır. Bazı vergilerden muaftır, onun yerine halk öder: askerlik vergisi, Kilise vergisi gibi. Ailelerin sır ortağıdır. Kilisede saygı görür ve laiklerden önce gelir. Bazı Kilise teşkilâtı bölgesinde, uzun ve iyi hizmetten sonra, cemaat ona bir emeklilik verir. Kısaca cemaat arasında, köy papazından sonra ikinci mevkii alır.

(1) Millet, grup anlamına kullanılmıştır. Öğrenciler merkez kentlerinde otururlar veya taşralı olanlar ayrı gruplar oluştururdu, bunlara «millet» denilirdi.

YÜKSEK ÖĞRETİM

Üniversitelerin Gerilemesi.

XVIII. yüzyıla kadar Paris Üniversitesi dini niteliğini koruyor. Kolej, manastır dehlizlerine benziyor. Öğrenciler Kilise kıyafeti taşıyor ve rahip niteliğindedirler.

Krallar, üniversitenin sevgisini elde etmeğe çalışıyorlardı. 1798 de Henri IV; üniversitenin yönetmeliklerini hazırlamıştı. Üç ay için seçilen rektör, yeniden seçilebiliyordu ve çok büyük yetkisi vardı. Zamanla sahip olduğu azamet, üniversitenin gerilemesi ile kayboluyor. Rektör, tayinleri ve üniversitenin işlerini onaylıyor, üniversite mahkemesine, genel toplantılara, denetleyicilerin meclislerine başkanlık ediyor. Fakat yetkileri, kralın ve diğer iki şansölye **Sainte - Geniève** ve **Notre - Dam** Şansölyelerinin yetkileri karşısında siliniyor, kral ile bu şansölyeler sadece Sanatlar Fakültesinin sınavlarına başkanlık ediyor, kazananlara, öğretmenlik yapma müsaadesi ve mezunlara sanat üstadı ünvanı veriyorlar. Bir kısım önemli kişiler üniversite üyelerine dahildirler. Üniversite görevlileri, «milletlerin» (1) savcılarının ve fakülte dekanlarının isteği üzerine rektör tarafından tayin edilirler. Savcı, «milletin» bütün üyeleri tarafından seçilir; **milleti** temsil ve ona başkanlık eder. Dört «**milletin**» dört savcısı, üniversite topluluğunun menfaatini, üniversite mahkemesi nezdinde savunur. Denetleyiciler, kolejleri ziyaret eder, kayıtların çizelgelerini tutar, yeni seçmenleri kaydeder, kitapları incelerler. Ayrıca «**millet**» te, maliyeci var, aynı yöneten din adamı, öğrencilerle aileler arasındaki ilişkileri izlemekle görevli postacılar vardır. Postacılık işi 1719 da Devletin eline geçiyor. Her fakültenin doktoralarını, fakülte kurullarına başkanlık eden ve üniversite kurullarına katılan dekanlarını seçerler. Maliyeci, sekreterlik görevini yürütür.

Öğrenciler dört «**millet**»e ayrılmıştır. Önce, sanat fakültesinin derslerine devam ederler, burada **sanat üstadı** ünvanını aldıktan sonra artık, yüksek fakülte denilen, ilâhiyat, hukuk,

tıp fakültelerine kaydolup buralarda mesleki öğrenimi izlerler. İlkel olarak, din adamları, beyler, asiller, zenginler tarafından kurulmuş, kolejlerin amacı, fakir öğrencileri ve bursluları kabul edip onlara öğrenimleri sırasında, parasız ibate ve iâşe sağlamaktır. Yavaş, yavaş öğrenim merkezleri haline geldiler. Burslular ve yatılılar burada, komşu «pedagoji» öğrencileri ile, serbest gündüzlülerin de devam ettiği derslere devam ediyorlar. Fouarre sokağındaki üniversite tarafından verilen dersler, başta Sanatlar Fakültesi olmak üzere, tamamiyle tenhalaştı. Verilen derslerin önemine göre, kolejler, **küçük ve büyük kolejler** olarak ayrıldı. Sürekli işleyen kolejler, gramer, sözlü ve yazılı anlatım ve felsefe konusunda tam bir öğretim gerçekleştiriyor. Her kolejin başında yüksek seviyede bir müdür vardır. «Uygulama», sınıf mevcudunu, öğretilen dersleri, öğretmenleri, «ce-maati» bursluları başkan veya müdürü içine almaktadır. Öğrenciler, burslu, yatılı, hizmet işlerini gören veya gündüzlüdür. Üç yüksek fakültenin bursluları, özellikle ilâhiyat fakültesinin bursluları büyük burslulardır. Kolej başkanı ile kolej heyetini oluştururlar, oy hakkına sahiptirler. Bunlar, genellikle şehirde yaşarlar, odalarını kiraya verirler. Tavır ve gidişatları kötüdür, içki içer, kumar oynar ve kargaşalık tohumu ekerler. Bazıları uzun yıllar hiç bir iş yapmadan avare kalır. Küçük burslular ise yarım burs alırlar ve çok güçlük çekerler. 1763 de **Jesuite**'ler kovulduktan sonra ve başkan Roland tarafından yürütülen bir anket, önemli kişilerin mektupları sonucunda, büyük, küçük, Paris kolejlerindeki bütün bursların, Louis-Le Grand kolejinde toplanacakları ve hepsinin eşit olacaklarına karar veriliyor. Bursların süreleri ve bunları elde etmek için gereken koşullar saptanıyor. Kuruluşun burs sayısı, 400 den 526 ya yükseltiliyor. Navar'da, yönetim personeli, Büyük Üstad, müdürler, müdür yardımcıları, bir saymandan oluşur. 1763 ten sonra Louis - Le - Grand'ın, kolej yönetim ve müdür kararlarının uygulamasını mürakabe eden bir Büyük Üstad vardır. Taşra kolejleri aynı örgüte sahiptir.

Bir kolejde öğretmen olmak için, sanatlar lisansı yapmış olmak, ve kendi toplum grubundan öğretim faaliyetinde bulunmak için müsaade istemek gerekir. İlgi ile karşılanan öğretmen, savcı tarafından üniversite sicil defterine kayıt edilir. Bir müdür öğretmeni seçer, şu veya bu sınıfa görevlendirebilir. Şi-

nif öğretmenleri üniversitenin olanaklarından yararlanırlar. Bu öğretmenler ayrıcalığı olan bir sınıf oluştururlar. 1720 yönetmeliği, öğretmen olmak için sanatlar fakültesinden lisans sahibi olmayı ve bir heyetin önünde sınav vermeyi şart koşar. Sınavı kazandıktan sonra artık müracaatını yapabilir. Bu kurallar nafta kaldı. 1776 da öğretmenlik yetenek sınavları tertib edildi. İlk yıl öğretmenleri, bir manastır eğitimi yaparlar, ne posta gelirlerinde hakları vardır, 1719 dan önce, ne de üniversitenin mallarında. İki yıldan fazla sınıf öğretmenliği yapanlar, işten ayrılabilirler, üniversitenin gelirinde hakları vardır. 14 yıldan fazla hizmeti olan öğretmenlerin, 1719 dan önce, bir çok avantajları vardı, ve emeklilik isteyebilirlerdi. Öğretmenler de rahipler gibi bekâr kalma zorunluluğunda idiler. Böyle olmakla beraber, 1675 ten sonra evleniyorlar ve hoşgörü ile karşılanıyorlardı.

Maaşlar çeşitli ödeneklerden oluşurdu. Daha önce, öğrenciler, aylık olarak, öğretmene bir ücret öderlerdi. Posta işleri Devletin eline geçince, öğretmenlerin ödenekleri yaptıkları öğretime göre saptandı. Sonra, üniversitenin bütün borçları ödendikten sonra, artan gelir, öğretmenlerle, müdürler arasında paylaşılıyordu. Bu gelire, üniversitede bir payeye sahip olanların aralarında paylaştıkları kârlar da katılır, fakat bu payelilerin durumu, profesör veya diğer derecelerde olmasına göre değişik tarzda idi. Öğretmenlerin durumu, 1783 de posta hizmetlerinden elde edilen kazanç 128.000 den 300.000 liraya çıkınca, fevkalâde oldu. Taşrada ücretler çok daha azdır.

Angers, 1432 yılından beri dört fakültesi ile tam örgütlü bir üniversiteye sahiptir; bu fakülteler: ilâhiyat, hukuk, tıp ve sanatlardır. Öğrenciler «millet» yani il olarak gruplara ayrılırlar, taşra illeri ve krallık illeri gibi. Üniversite önemli gelire sahiptir; ayrıca her fakültenin özel bir bütçesi vardır. Zaten öğrencilerin sayısı azalmış, niteliği düşük, durumu parlak değildir. Klasik öğrenim, çağın beklentilerine cevap veremiyor. 1785 te, rektör, yeni öğrenim yılına başlama nedeniyle yaptığı konuşmada «Öğrenimin önemsenmediğinden, bunun sebep ve sonuçlarından» söz ediyordu. Üniversite yetersizliğinin, bilincindedir. Üniversitenin 22 Haziran 1763 yılında parlemontaya sunduğu bir uyarıda, çocuklara «aynı yararlar» çevresinde birleşmeyi sağlayacak bir Devlet öğretimi zorunluluğunu talep edi-

yor. İstedığı, «Vatan için aynı sevgi, din için aynı tazim, hükümdara karşı sarsılmayan aynı bir bağlılık, Devletin yasa ve yasaklarına aynı saygıyı ilham etmek için aynı öğretmenler ve aynı disiplin ile yapılacak kamu eğitim politikasının bir genel plânı idi; kuşkusuz bu uyarılarından hiç bir olumlu şey çıkmıyor. Bununla beraber, üniversite, bir kimya kürsüsü isteyerek modernleşmeğe çalışıyor. Hukuk fakültesi öğrenim reformunu incelemek için, «Üniversite mebuslarından» oluşmuş bir heyetin tayin edilmesini istiyor. La Revellière Lepeaux, Muhtırasında, kimya kürsününün kurulması lehinde konuşuyor, kral hükümeti, bu kürsünün açılmasına müsaade etmiyor, fakat Angers tıp fakültesi ve Montpellier üniversitesi doktor-öğretmeni Tessie-Ducloseau, 1786 tarihinden itibaren kendi okulunda kimya bölümü açıyor. Ayrıca, Reims tıp fakültesi doktoru ve Angers Üniversitesinin cerrahi mütehassısı Chevreul, doğum cerrahisi ile ilgili kuramsal ve uygulamalı bir ders açtı. Böylece, başka bir kaç üniversite de kendini gösteren bir reform istidadı ortaya çıkıyor. Caen, Douai, Nancy, Montpellier gibi illerde, sanatlar fakültesi, fizik, kimya tabii bilimler, tarih ve coğrafyanın yeniliklerini öğretiyorlar. Strasbourg üniversitesi yankı yapıyor. Yönetmelikleri, 5 Şubat 1621, Viyana Kararına kadar gider, bu yönetmeliklerle, imparator, Reform ve Rönesans dönemlerinde kurulmuş olan Strasbourg okuluna bütün fakültelerinde, doktorluk, lisans, öğretmenlik, ödüle layık şair ünvanlarını verebilen bir üniversiteye dönüştürmüştü. Üniversite Protestan idi. 1685 yılında, Louis XIV, sonradan katolik dinine dönmüş, üniversitenin eski hocalarından biri olan krallık yargıcını, üniversitenin aldığı vergileri, ayrıcalıklarını, mallarının yönetimini, gelirlerini nasıl harcaması gerektiğini mürakabe etmek üzere görevlendirmişti. Üniversite kurulunun teklifi üzerine öğretim yöneticisi tarafından tayin edilen profesörler, daima, Luther'ci idiler. Augsburg dinine sadık kalacaklarına yemin ederlerdi. Burada, hükümdar, kentin çeşitli dairelerinin, katoliklerle, protestanlar tarafından eşit bir tarzda oluşturulması demek olan mütevali usulü uygulamıyordu. Aksine kral, lise, olgunluk, sanatlar lisansı, ilâhiyat doktorası ünvanlarını verebilen Molsheim katolik üniversitesini rahiplik üniversitesi adı ile Strasbourg protestan üniversitesine rakip yapmıştı. Çok farklı değerde olan iki üniversite ihtilâle kadar yaşıyor. XVII.

yüzyılda, protestan üniversitesi, adaylarını Rhin nehri ötesinden çağırarak öğretmenlerini kolayca temin ediyordu. 1685 yılından sonra, artık böyle olmadı. Zaten, Luther'ciler tarafından Kalven'ciler saf dışı edilmişti. Öğretmen bulma olanağı, onları, yerel burjuvazi arasından aramak mecburiyetinde kalma noktasına kadar azaldı. Böylece öğretmenin temin edildiği saha asgariye düştü. Fakat oğulların, damatların veya yeğenlerin değeri, her zaman, babaların ve amcaların ki nisbetinde olmadı. Öğretim, daima, latince yapılıyordu, hatta tıp fakültesinde bile. Bununla beraber, başka üniversitelerin aksine olarak, Strasbourg mükemmel hocalara sahipti. Latince olan genel derslerin yanında, profesörler, kolejlere hitap eden özel dersler de yapıyorlardı. Öğrencilerin müracaatları üzerine açılan bu dersler, almanca ve fransızca yapılıyordu. İşte bu şekilde, ilk olarak, Fransa'nın veya Avrupa'nın, Tracy, Segur, Bignon, Bourgoing, Metternich, Bonaparte gibi geleceğin bir çok Devlet adamlarının izledikleri siyasi bilimler öğretimi başlamış oldu. Strasbourg'u tarihi bilim kavşak noktası haline getiren yeni özelliğe sahip kitaplar, bunların bilim meclislerinden çıktı. Katolik ve Protestan olmak üzere öğrencilerin sayısı yüksekti. 1785-1787 yıllarında, Strasbourg'da öğrenci olan durumu iyi gençlerden, aynı yüzyılın sonunda ise, burada profesör olan Koch'a göre, Strasbourg Üniversitesinde, 44 Rus, ve Livonyalı, 23 İngiliz ve İskoçyalı, 17 Alman, Avusturya ve Belçikalı, 16 Fransız «Fransa'nın içinden», 11 Danimarkalı ve İsveçli vardı. Bunların birbirbirleri ile ilişkilerinden serbest düşünceler geliyordu. Strasbourg Üniversitesi, Rhin nehrinin ilki kıyısında bulunan iki millet, Alman ve Fransa arasında vasıta olmak ve bunları birbirlerine yaklaştırmak amacını taşıyordu.

Tümüyle alındığı zaman üniversite, çöküntünün ortasındadır. Bu çöküntülerden bazıları, hiyerarşide hangi mevkide yer alma sorunu, kendilerine ne şekilde hitap edileceği, ünvanlar, resmi geçitlerde veya ayinlerdeki söylevlerdeki sıra sorunları en başta gelenleri idi. Onların bilimsel öğretimi tiksindirici, şöhretleri önemsizdi. «Üniversiteler, mevkileri cahil adamlara sattıkları, bu mevkiler, yaşlılıktan yararlanılarak elde edildikleri sürece, tahsil görmüş yarığılara asla sahip olamayız» bu zorunlu olduğu kadar acil bir reformdur» diyordu. Tiers de Belleville, Üniversite mensupları sahtekârlıkla itham ediliyorlar-

di. Lise olgunlaşma öğrenimi skolâstik düzeye düşüyordu. Profesörlerin iki dersinde bulunma, diploma elde etmeğe ve avukatlık veya sanatlar doktorası ünvanını almaya yetiyordu. Bir tezin - pahalıca - savunması güç değildi, rahatlıkla ilahiyattan olgunluk elde edilirdi. Grenoble Parlamentosunda bir savcı, 1769 da, Trevoux'lu bir avukata şöyle yazıyordu : «Yeterki, onlara para götürülsün, adayların bilgisini, artık hiç araştırmıyorlar... kayıt defterinde daima boş kısımlar var, bu boş kısımlara, öğrenci oldukları ileri sürülenler, hemen geldikleri gün bile yazılıyor. Ertesi gün takdim edecekleri ileri sürülen tezle ilgili sorulacak soruların cevapları, yazılı olarak ellerine veriliyor. Eğer aday, bu cevapları okuyamıyorsa, tez profesörü bu işi üzerine alır. Bir çeyrek saat için üniversitenin sınav salonuna gidiliyor aday daima methiyelerle kabul edilir. Devrin bir çok kişilerinin belirttiği gibi «Mesleki ve ahlâki çöküntü vardır.»

La Revelliere Lepeau, olaydan «Bu canî ticaret» diye **C. Portj**, Bir Seksenlik İhtiyarın Hatırasında, «Eşkiya Sınavları» diye bahsetmektedir. Tıpta, sınavlarda sert davranma, adayların şehirde mi, yoksa şehir surları dışında mı yerleşmek istediklerine göre değişirdi. Angers'de durum böyle idi. Şimdiye kadar, şehirde yerleşmiş olan doktorlara rakip olacak fazlalıkları bertaraf etmek söz konusu idi. Durumları çok veya az rahat olan öğrenciler, gözden kaçmıyor. Küçük kesimden gelen öğrencilerin hayatı zordu. Bunlar, kolejlerde sadece rahipliğe heveslenebiliyorlardı.

Büyük kentlerin üniversitesiz olduğunu hayretle görüyoruz. Lyon buna örnektir. Ama, kentin çok sayıda ilâhiyat okulları vardır : Dört büyük seminer, iki kamu okulu, sekiz özel okul. Bunlardan biri, Saint-Lrénée semineri, büyük bir şöhrete sahiptir. Mantık ve metafizikle birlikte, bu Seminerde, difrensiyel (tefazuli) hesap, hidrostatik, dioptrik (ışık fiziği) öğretimi yapılıyor ve zaman zaman deney usulüne başvuruluyordu. Eski-den Seminerçiler, sınavlarını Valence Üniversitesinde geçiriyorlardı. Louis XVI, döneminde, idari bir çare ile sınavlar semier'in kendisinde yapılıyordu. Sınav, karşıt tartışmalara vesile oluyordu, adayın, yüksek din adamları, doktorlar huzurunda yapacağı savunma ile galip olması gerekirdi. Tıp kolejine kabul edilmek için, bir üniversiteden doktora almak, dört yıl doktorluk görevi yapmış olmak ve iki sınavdan geçmek gere-

kirdi. 1789 da, kolejin 35 üyesi vardı. Profesör yardımcıları, kolejde, kırsal bölgelerin pratisyenlerine ders veriyorlardı, genellikle bilgileri sathi idi. Cerrahi öğretimi, 1774 de ve 1775 müsaade belgesine dayanıyordu. Altı profesör, fizyoloji, tedavi ile ilgili dersler, kemik bilimi derslerini veriyorlardı. Tezler, Lyon'da savunuluyordu. Adaylar, konsüllerin önünde onsekiz bilgi sınavı, bir de halka açık sınav geçirmek, bir ceset üzerinde kesmek, yarmak suretiyle dört ameliyat yapmak, anatomi ve cerrahi konusunda doktorlarınkine benzer bir tez savunmak zorunluğunda idiler.

Maalesef, eğer söylemek gerekirse, cerrahi öğretim, basit anlaşmazlıklar arasında bağolmuştu. Çok az bir personel, geçitirici dersler veriyordu. Zira, ileride, muhtemel rakipleri en aza indirmek söz konusu idi. Eczacılarla doktorların arası gergindi, ilaç dağıtan cerrahlar, aynı ilaçları satan bakkallarla menfaat yönünden çarpışıyorlardı. Nihayet, hukuk öğrencileri, medeni hukuk, dini hukuk, fransız hukuku derslerini Dijon Fakültesinde izliyorlardı. Her gün iki derste bulunmak zorunda idiler. Bu derslerde, sorular ve tartışmalarla birlikte hukuk ilkeleri açıklanıyordu. Lyon'da, kilise bir dini hukuk öğretimi düzenlemişti; Konsüla (I) ise belediyenin Roma hukuku kürsüsünü açmış ve burası, Valence Üniversitesinden mezun bir avukat tarafından yönetiliyordu. Bu öğretim kifâyetsiz idi ve Lyon kenti eşrafı, gençlerin, yerinde, hukuk ve ticaret öğrenimi yapmaları için bir hukuk fakültesinin açılmasını istiyorlardı.

Fransız Üniversiteleri, gerçek bilimsel bir öğretimden saptmışlardır. Ansiklopedistler, bu konuda üniversitelere sitemde bulunurlar. Buralara, Descartes'in doktrinleri zor girmiş, Newton'unukiler ise, çok yavaş yayılmış, bu defa Descartes'in kuramlarının etkilerini ortadan kaldıramamıştır. 1687 de, Newton, hareket ve cazibe-i umumiye (yerçekey) kuramına dayanan *Philosophiae naturalis principia*'yı yayınlamıştı. 1732 yılında Maupertius, «Yıldızların görünümü üzerinde konuşmalar»'ını, Decartes ve Newton sistemlerinin bir açıklaması ile birlikte yayınlıyor. Yirmi yıl sonra, 1752 yılında, Fontenelle de,

(1) Consulat : 1799 - 1804 yılları arasında konsüllerle yönetilen fransız hükümetine verilen addır. Önceleri geçici üç konsül vardı, sonra, on yıl için üç konsül seçildi her iki dönemde de Bonapart bulunuyordu; nihayet Bonaparte, hayat boyu konsül tayin edildi ve imparatorluğunu ilân etti.

Descartes'in kuramından esinlenen bir eser yayınlıyor. Öğretimde, gecikme çok büyüktür. Sadece Newton değil, Decartes bile henüz tüm anlaşılmamıştır. Aristo, büyük bir ilgiyi üzerine çekmeğe devam etmektedir. Böylece, Fransada, kolejler ve üniversiteler birbirlerini izlemiyorlar. 1707 tarihli bir kararname, tüm Fransa üniversitelerinde tıp öğrenimi yapılmasını emretmişti. Fakat Fakültelerde uygulama noksandı. Anatomi ve Botanik, her tarafta uygulanmalıydı. Fakat Paris, kendi üniversitesi için bir hastahaneyeye bile sahip değildi. Montpellier'in ameliyat, anatomi ve kimya için tek bir anfisi vardı. Botanik, daha iyi olanağa sahipti, çünkü Paris ve Montpellier'in uygulama bahçeleri vardı.

Üniversitelerde, öğretimin bilimsel değerinin esası üzerinde, özellikle Paris Üniversitesi üzerinde Irsay'ın «Üniversiteler Tarihi» adlı kitabında, sunduğu iki karşıt münakaşa ile karşı karşıya bulunmaktayız. Rahip Gosse, «Alışkanlık ruhunun tutsağı olmamayı ve yeteneksiz hocalar edinmemegi, edinilmiş bilgiler küresinin üstüne çıkabilmeği başarabilir, halkın yalnız hizmet aşkı ile yönünü bulmuş bir heyet» görüyordu. Bu açıklama, bilimsel kuramların evrimini izliyen fakat yenilik ve icat etme ruhu ile tanınmamış bir profesörler topluluğu: ve dahası, bir topluluk ki, bir asırdan az bir zamanda, Aristoyu bırakıp Decartes'e, Decartes'i bırakıp Newton'a geçiyor ve eğer daha yeni bir sistemin gerçekliği, belirgin bir tarzda ispatlarsa Newton'u da bırakacaktır». Üniversite ayakta durmaya çalışıyor, henüz hareket düzeyine gelmemiş. Biot, 1803 te şöyle diyordu: «Bilim dünyası, Aristo felsefesini bırakıp Dekartçı olduğu zaman üniversite hâlâ Aristocudur. Herkes Dekartı bırakıp Newtonun olunca o, Dekartcıdır». Kuşkusuz, Irsay'ın dediği gibi: Biot, çağdaş değildi, yirmi yıl sonra konuşuyordu, diyebilir miyiz. Gerçek olan şu ki, öğretim ile araştırma, Goettinque üniversitesinde geçen aksine olarak, ayrı şeylerdir. «Öğretim üyeleri, yeni bir şey keşfetmezler» ifadesi yine Biot'un müşahedesidir. Bununla beraber küçülmüş bir kürede, Strasbourg Üniversitesi profesörleri, kendilerini, aynı zamanda öğretime ve araştırmaya veriyorlar, normal öğretimde ders verirken, siyasi bilim hocaları özel «kolej»lerde çalışmalarının sonuçlarını takdim ediyorlar.

Genel durumu ile, yüksek öğretimin yeniliklere tamamiyle yabancı kaldığı anlaşılıyor. Zamanın hukuk evrimine parlak bir iz bırakan bir girişimi de büyük özenle kaydedeceğiz.

XVII. Yüzyılın sonuna kadar, kamu hukuku, prenslere ve bakanlara ait olup, başkalarına yasak bir alan gibi düşünülmüştür. Hukuk Fakülteleri, Roma Hukuku, Din, Hukuk, Örf ve Adet Hukuku öğretimi ile yetişmiştir. Mamafih, 1642 de —herhangi bir sonuç alınmamakla beraber— hukuki uygulamayı, kralların hükümlerlik hak ve kurumlarını tefsir etmek ve açıklamak için bir hukuk - içtihat fakültesinin açılması önerilmişti. Grotius, Puffendorf ve Burlamaqui'nin eserleri, siyaset bilimini, din kaplamasından arıtacak, tam laik anlayışlara ihtiras duyan düşünceleri etkiliyecektir. Bu konudaki kitaplar yabancı ülkelerden geliyor. 1731 de, avukat Pasquier, bir Fransa kamu hukuku risalesi yayınlamayı tasarlıyor. Eser yayınlanmıyor. Başkan Bouhier, 26 Aralık 1745 tarihinde, bu konu ile ilgili olarak, müşavir Chifflet'ye şöyle bir mektup yazıyor: «Bir karanlıkta, hiç te saygı duyulmayan bu hukuk, kamu hukukudur, bu ülkede bir kamu hukuku profesörü, bence tamamiyle yararsızdır».

Fakat Montesquieu'nun eseri «Kanunların ruhu», Mably'in «Avrupa Kamu Hukuku», L'epaige'in «Tarihi Mektuplar»'ı Emer de Vattel'in »Devletler hukuku veya tabii hukuk ilkeleri», J. J. Rousseau'nun «toplum sözleşmesi» gibi birçok eserlerin yayımlanması, kamu hukukuna kamçılayıcı etki oluyor. Rousseau, de Beaumont'a yazdığı bir mektupta: «Şuna işaret etmek gerekir, bunca üniversitelerin, kolejlerin, akademilerin bulunduğu bu büyük krallıkta, bu kadar özenle bu kadar yararsızlıklar öğretiliyor, fakat tabii hukukun tek bir kürsüsü yoktur». Diderot, hukuk fakültelerinin öğretimini, ne hükümdarların, ne tebaanın hakları, ne de mülkiyetle ilgilendiklerini eleştirmektedir. «Rusya için Eğitim Plan»ında, tabii hukuka, yasama ve Devletler hukuku tarihine yer veriyor; aynızamanda, siyasi bilim ve kamu işleri ile ilgili bir okul tasarlıyor. Bu öğretim, yabancı Protestan üniversitelerinde mevcuttur: Hollanda'da, Heidelberg, Goettingue, Erlangen, Halle, Upsal, Edimbourg, Glasgow, Oxford, Lausanne, Cenevre. Kamu hukuku öğretiminin yapıldığını gördüğümüz tek üniversite Starsbourg üniversi-

tesidir. Zira Besançon üniversitesinde, kamu hukuku kürsüsü 1745 yılında açılıyor. Fakat, görevli kişi bu hukukla ilgilenmiyor, ve profesörler boş geçmesini sağlamaya çalışıyorlar. Burada, özel kişilerin menfaati öncelik kazanıyor...